

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο του ανά χείρας βιβλίου είναι η ανάλυση και κριτική του σύγχρονου διεθνοποιημένου καπιταλισμού και της κρίσης του. Για να προσεγγίσουμε το αντικείμενό μας, χρειαζόμαστε μία θεωρία της καπιταλιστικής εξουσίας, και σε αυτή την κατεύθυνση το έργο του Μαρξ αποτελεί μία πολύτιμη αφετηρία. Βασικό εργαλείο για την ανάλυσή μας αποτελεί έτσι η μαρξιστική θεωρία και ιδιαίτερα το σύστημα εννοιών που θεμελίωσε ο Μαρξ, περιγράφοντάς το ο ίδιος ως Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας.

Οι όροι *ιμπεριαλισμός*, *χρηματοπιστωτικές αγορές*, *κρίση* αποτελούν επομένως, δυνητικά, τις θεωρητικές κατηγορίες για ν' αποκρυπτογραφήσουμε και να κατανοήσουμε το αντικείμενό μας. Εντούτοις, όπως γνωρίζουν οι υποψιασμένοι αναγνώστες και αναγνώστριες, κατηγορίες όπως αυτές που συνιστούν τον τίτλο του ανά χείρας βιβλίου δεν είναι μονοσήμαντες. Αντίθετα, έχουν αποτελέσει για τουλάχιστον έναν αιώνα το περίβλημα ή την πρόσοψη πολύ διαφορετικών θεωρητικών συστημάτων σκέψης και αντιθετικών ιδεολογικών και πολιτικών προσεγγίσεων και πρακτικών. Οφείλουμε επομένως μια εισαγωγική διευκρίνιση αναφορικά με τη θεωρητική πολυσημία των όρων του τίτλου.

Η διευκρίνιση αυτή αφορά καταρχάς ένα μεθοδολογικό ζήτημα. Ο «ιμπεριαλισμός» αποτελεί έναν από τους πιο πολυσυζητημένους όρους του μαρξιστικού λεξιλογίου, που γνώρισε ευρεία διάδοση, έχοντας εισέλθει μάλιστα στο καθημερινό πολιτικό λεξιλόγιο πέρα από το χώρο της Αριστεράς. Αυτή η «διεισδυτικότητα» του όρου στον δημόσιο λόγο οφείλεται στην πολιτική-αντιπολιτευτική χρήση που του έγινε επί δεκαετίες, και σε μεγάλο βαθμό εξακολουθεί να του γίνεται, από αριστερές ή ριζοσπαστικές ορ-

γνώσεις και πρώτα απ' όλα από τα κομμουνιστικά κόμματα. Κάτι παρόμοιο ισχύει αναφορικά με τις «κερδοσκοπικές χρηματοπιστωτικές αγορές», αλλά και με την «κρίση του καπιταλισμού». Αυτό σημαίνει ότι οι εν λόγω όροι δεν αποτελούν απλώς θεωρητικές κατηγορίες (με αποκλίνοντα ανά περίπτωση εννοιολογικά περιεχόμενα, όπως θα διευκρινίσουμε), αλλά ανήκουν επίσης σε ό,τι στο παρελθόν περιγράψαμε ως «μαρξισμό ως ιδεολογία μαζών» (τον μαζικό μαρξισμό), ως πρακτική ιδεολογία του εργατικού και λαϊκού κινήματος. Από το σημείο αυτό, οι εν λόγω όροι διείσδυσαν επίσης στους ιδεολογικούς «κοινούς τόπους» περί της διεθνούς πολιτικής και οικονομίας. Το τίμημα αυτής της «επιτυχίας» είναι μια ασαφής, επιφανειακή και συχνά αντιφατική χρήση των όρων, με σκοπούς κυρίως καταγγελίας του «κακού» ιμπεριαλισμού, των «κακών» χρηματοπιστωτικών αγορών και της κρίσης (των δεινών) που δημιουργούν «στους λαούς».

Στην παρούσα μελέτη διαφοροποιούμαστε σαφώς από αυτή τη χρήση των όρων. Σκοπός μας είναι να παρουσιάσουμε και ν' αποτιμήσουμε τον ιμπεριαλισμό, το ρόλο των χρηματοπιστωτικών αγορών και τα χαρακτηριστικά της κρίσης, δηλαδή τον σύγχρονο καπιταλισμό, σε *θεωρητικό επίπεδο* και συγκεκριμένα με βάση τον θεωρητικό μαρξισμό, που βεβαίως έχει αναπτυχθεί σε αναφορά με διαφορετικές προσεγγίσεις και σχολές σκέψης. Σκοπός μας είναι ν' αναδείξουμε τις έννοιες με βάση τις οποίες μπορούμε να κατανοήσουμε τους εσωτερικούς προσδιορισμούς που καθορίζουν τις αντιφατικές τάσεις της ιστορικής εξέλιξης. Επιδιώκουμε έτσι να οδηγηθούμε σε μια σφαιρική αποτίμηση των αντιφάσεων του σύγχρονου καπιταλισμού, από την οποία μπορεί να συναχθούν συμπεράσματα χρήσιμα για την πολιτική δράση, ανατροφοδοτώντας έτσι και το μαρξισμό ως ιδεολογία μαζών με πιο τεκμηριωμένες θέσεις και συμπεράσματα.

Με δεδομένη την ενδογενή σχισματικότητα του μαρξισμού, αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πάρουμε θέση και στο εσωτερικό της μαρξιστικής θεωρίας, δηλαδή αναφορικά με τα διαφορετικά ρεύματα σκέψης που έχουν διαμορφωθεί εντός της.

Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι: Ο όρος «ιμπεριαλισμός» γενικά δηλώνει την επιθετικότητα αλλά και τα ώριμα χαρακτηριστικά του σύγχρονου καπιταλισμού ή/και συγκεκριμένων καπιταλιστικών χωρών. Στις περισσότερες κλασικές θεωρήσεις (θα συζητήσουμε τις εξαιρέσεις στη συνέχεια) ο ιμπεριαλισμός παρουσιαζόταν σαν αναγκαία λύση στο μοιραίο ελάττωμα του «παγκόσμιου» καπιταλισμού: Στο βαθμό που τα διαφορετικά εθνικά κράτη δεν υποχωρούν και δεν συνενώνονται σε μια παγκόσμια κρατική οντότητα, ο ιμπεριαλισμός είναι η αναγκαία προϋπόθεση για τη διαχείριση των παγκόσμιων (πολύ πέραν των εθνικών συνόρων) «διαδρομών» που επιχειρούν να διαγράψουν τα ατομικά κεφαλαία. Αυτή τη θεωρητική κληρονομία συνέχισαν άλλωστε και οι περισσότερες νεότερες μαρξιστικές και ετερόδοξες προσεγγίσεις. Ευθυγραμμιζόμενες με την κατεύθυνση αυτή, επικείμενησαν να ερμηνεύσουν το υποτιθέμενο πρόβλημα της «μη αντιστοιχίας» ανάμεσα στην (πολιτικοεδαφική) επικράτεια του εθνικού κράτους και τη σφαίρα δραστηριοποίησης των ατομικών κεφαλαίων.

Η αντίληψη αυτή συνδέεται σήμερα συχνά με τη θέση ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός έχει διαφοροποιηθεί τόσο ριζικά ως προς τα δομικά χαρακτηριστικά του σε σχέση με τον «κλασικό» καπιταλισμό, ώστε πλέον να μην επαρκεί το θεωρητικό σύστημα που θεμελίωσε ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* και τ' άλλα έργα της ώριμης συγγραφικής του περιόδου για να κατανοήσουμε τον ιμπεριαλισμό και την κρίση του.

Απέναντι σ' αυτές τις απόψεις στεκόμαστε με κριτικό τρόπο σε ό,τι ακολουθεί. Η κριτική μας αποτίμηση των διαφόρων προσεγγίσεων του ιμπεριαλισμού, του σύγχρονου «παγκοσμιοποιημένου» καπιταλισμού, της κρίσης κ.ο.κ. απορρίπτει, επιπλέον, κάθε αναφορά σ' επιχειρήματα «αυθεντίας». Κανένας μαρξιστής συγγραφέας, όσο σημαντικός ή σημαντική και εάν είναι από θεωρητική άποψη ή λόγω της πολιτικής του/της δράσης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι κατέχει την αλήθεια ή έστω ότι έχει κάποιο πλεονέκτημα σε σχέση με τους λοιπούς.

Τα βασικά κριτήριά μας στην αποτίμηση των διαφόρων θεωριών είναι τρία. Πρώτον, η εσωτερική λογική συνοχή των επιχειρημάτων κάθε προσέγγισης. Δεύτερον, η σχέση τους με θεμελιακές έννοιες της μαρξικής-μαρξιστικής θεωρίας οι οποίες αποδίδουν τα δομικά χαρακτηριστικά των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης και εξουσίας. Τρίτον, η δυνατότητα κάθε προσέγγισης να εξηγήει ιστορικές και παροντικές τάσεις του καπιταλισμού και, αντίστροφα, η διάψευση θεωρητικών προβλέψεων και εκτιμήσεων από εμπειρικά στοιχεία.

Μια πρώτη έκδοση (του μεγαλύτερου τμήματος) του βιβλίου έγινε στα αγγλικά υπό τον τίτλο *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule* (Palgrave/McMillan 2009). Η παρούσα ελληνική έκδοση είναι εκτενέστερη από την προηγούμενη αγγλική, καθώς προσθέσαμε τρία επιπλέον κεφάλαια τα οποία αναφέρονται στην ελληνική κρίση και την κρίση της Ζώνης του Ευρώ (Κεφ. 12), σε μια περαιτέρω επεξεργασία των θέσεων για το ρόλο της χρηματοπιστωτικής σφαίρας στον σύγχρονο καπιταλισμό (Κεφ. 13) και σε μια ερμηνεία των στρατηγικών του συστήματος για έξοδο από την κρίση με όρους επωφελείς προς τις άρχουσες καπιταλιστικές τάξεις (Κεφ. 14). Πέραν τούτου, εκτός από τις αναγκαίες υφολογικές διορθώσεις, προχωρήσαμε σε αναθεώρηση των βιβλιογραφικών παραπομπών, προκειμένου να παραπέμψουμε σε υπάρχουσες ελληνικές μεταφράσεις, με σκοπό να διευκολύνουμε την πρόσβαση του Έλληνα αναγνώστη στα αναφερόμενα κείμενα. Επιπλέον, από ουσιαστική πλευρά, η παρούσα έκδοση εμφανίζει επίσης κάποιες διαφοροποιήσεις και στα Κεφάλαια 1-11 σε σχέση με την αγγλική, δεδομένου ότι ενσωματώσαμε στο κείμενο διευκρινίσεις που μας υπαγορεύθηκαν από το διάλογο γύρω από τις θέσεις μας, που διεξήχθη είτε σε διεθνή συνέδρια είτε σε κατ' ιδίαν συζητήσεις.

Στο Μέρος Ι του βιβλίου (*Θεωρίες του ιμπεριαλισμού ως ερμηνεία του καπιταλισμού: Η ιστορική συζήτηση και ορισμένα ανοικτά θεωρητικά ερωτήματα*: Κεφάλαια 1-3) επιχειρούμε να εξετάσουμε κριτικά τις σημαντικότερες προσεγγίσεις στα ζητήματα του

ιμπεριαλισμού και του «νεότετου καπιταλισμού», ως σημείο αφετηρίας για την ανάλυση που θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια.

Το Κεφάλαιο Ι (*Κλασικές θεωρίες του ιμπεριαλισμού: Μια νέα πρόσληψη της καπιταλιστικής εξουσίας, του επεκτατισμού, της εξαγωγής κεφαλαίων, της περιοδολόγησης και της «παρακμής» του καπιταλισμού*) ασχολείται με τις μαρξιστικές θεωρίες του ιμπεριαλισμού που διατυπώθηκαν κατά την περίοδο 1909-1925, δηλαδή μετά την κυκλοφορία του βιβλίου του Χόμπσον (J. A. Hobson) *Imperialism* (1902) – πρόκειται κυρίως για τις αναλύσεις των Χίλφερντινγκ (Hilferding), Λούξεμπουργκ (Luxemburg), Μπουχάριν και Λένιν. Θέση μας είναι ότι οι θεωρητικές αναλύσεις που διατυπώθηκαν κατά την περίοδο αυτή και οι αντίστοιχες συζητήσεις ή διαμάχες σχετικά με το «έσχατο στάδιο» του καπιταλισμού, την «κυριαρχία των μονοπωλίων», τον «παγκόσμιο καπιταλισμό», την υποκατανάλωση ως αιτία των κρίσεων, τις εξαγωγές κεφαλαίων, την «παρακμή και το σάπισμα» του καπιταλισμού κ.λπ. παραμένουν επίκαιρες μέχρι και σήμερα, με την έννοια ότι τα συμπεράσματα και τα επιχειρήματά τους επιβιώνουν στις σύγχρονες προβληματικές και συζητήσεις. Με άλλα λόγια, συνιστούν σε μεγάλο βαθμό το υπόβαθρο των σύγχρονων αναζητήσεων και συζητήσεων, ενώ η *κριτική αποτίμησή τους* μπορεί να αποτελέσει συμβολή στη μαρξιστική θεωρία και τη μαρξιστική κριτική του σύγχρονου καπιταλισμού.

Το Κεφάλαιο 2 (*Οι μεταπολεμικές προσεγγίσεις για τον ιμπεριαλισμό: Το ρεύμα «μητρόπολη – περιφέρεια»*) επιχειρεί μια κριτική παρουσίαση των θεωριών «μητρόπολης – περιφέρειας» ή «κέντρου – περιφέρειας», εστιάζοντας κυρίως στις έννοιες «εξάρτησης», «παγκόσμιος καπιταλισμός», «άνιση ανταλλαγής», «ανάπτυξη – υπανάπτυξη», «διεθνής καταμερισμός εργασίας» κ.λπ., επάνω στις οποίες οικοδομούνται οι προσεγγίσεις αυτές. Ακολουθώντας κάποιες εκδοχές των κλασικών θεωριών για τον ιμπεριαλισμό, οι προσεγγίσεις που εξετάζονται στο κεφάλαιο αυτό υιοθετούν ως καταστατική θέση αφετηρίας την άποψη ότι ο καπιταλισμός υφίσταται αποκλειστικά ως παγκόσμιο σύστημα και ότι ο τόπος όπου εκδη-

λώνονται οι εμμενείς κανονικότητες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η παγκόσμια σφαίρα και όχι ο καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός. Συλλαμβάνουν, επομένως, το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα σαν μια ενοποιημένη ταξική δομή, εντός της οποίας λειτουργούν ως συνιστώσες οι εθνικές οικονομίες και τα κράτη. Η προσέγγιση αυτή αποκτά μια σχετικά συνεκτική μορφή σε πρόσφατες αναλύσεις οι οποίες εστιάζουν στον λεγόμενο «νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας», μέσω του οποίου επιχειρείται να ενσωματωθούν στο σχήμα «μητρόπολη – περιφέρεια» οι αναδιαρθρώσεις της καπιταλιστικής παραγωγής που παρατηρούνται σε διεθνές επίπεδο κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Στην κριτική παρουσίαση των θεωριών αυτών εστιάζουμε κυρίως στις εσωτερικές τους αντιφάσεις και επιπλέον στην απουσία μιας θεωρίας για το καπιταλιστικό κράτος και την καπιταλιστική πολιτική εξουσία.

Το Κεφάλαιο 3 (*«Πολιτικές» θεωρήσεις του ιμπεριαλισμού*) διερευνά μια θεωρητική παράδοση η οποία, ακολουθώντας τη γραμμή σκέψης των Σουμπέτερ και Βέμπερ, αλλά και ως ένα βαθμό ορισμένες αναλύσεις του Κάουτσκι, προτείνει μια «πολιτική» ερμηνεία του ιμπεριαλισμού, δίνοντας έμφαση στην αυτοτέλεια των κρατικών πολιτικών και των συμφερόντων που συνδέονται με αυτές. Η εν λόγω παράδοση σ' ένα βαθμό ενσωματώνεται στις σύγχρονες θεωρίες περί «νέου ιμπεριαλισμού», μέλημα των οποίων είναι να διαφοροποιηθούν από τις αναγωγιστικές αντιλήψεις των κλασικών θεωριών και των προσεγγίσεων μητρόπολης – περιφέρειας, δηλαδή από τις αντιλήψεις που θεωρούν το κράτος καθρέφτη της οικονομικής αιτιότητας και των οικονομικών διαδικασιών. Το αποτέλεσμα, εντούτοις, στο οποίο καταλήγουν οι προσεγγίσεις που εξετάζουμε εδώ είναι λιγότερο μια κριτική του οικονομισμού και του αναγωγισμού και πολύ περισσότερο η διατήρηση ενός παρόμοιου ουσιοκρατικού σχήματος, σύμφωνα με το οποίο κάθε κοινωνικό επίπεδο (η οικονομία, το κράτος, η ιδεολογία) συνυπάρχει με καθένα από τα άλλα στο πλαίσιο μιας βαθύτερης ενότητας την οποία και *εκφράζει* αδιάλειπτα, κάθε στιγμή.

Στο Μέρος II του βιβλίου (*Η Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας του Μαρξ αντιμετώπιη με τις συζητήσεις για τον ιμπεριαλισμό: Κεφάλαια 4-7*) διερευνούμε κριτικά όλες τις αλλαγές που εισήγαγαν οι θεωρίες του ιμπεριαλισμού εντός του θεωρητικού μαρξισμού (για παράδειγμα αναφορικά με το καπιταλιστικό κράτος, τα στάδια της ιστορικής εξέλιξης του καπιταλισμού, τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου, τις κρίσεις κ.λπ.), αναθερώντας ή επανερμηνεύοντας με τον τρόπο αυτό το θεωρητικό σύστημα που θεμελίωσε ο Μαρξ, κατά κύριο λόγο στο *Κεφάλαιο* και τα άλλα ώριμα οικονομικά έργα του.

Το Κεφάλαιο 4 προσεγγίζει το κράτος ως «όχημα» τόσο για την καπιταλιστική επέκταση όσο και για την αποαποικιοποίηση, αφενός αγγίζοντας ζητήματα που αφορούν την ιστορική εξέλιξη και αφετέρου θέτοντας ανάλογα θεωρητικά ερωτήματα. Διατυπώνονται ορισμένες εισαγωγικές θέσεις αναφορικά με τον καθοριστικό ρόλο του καπιταλιστικού κράτους στην ανάδυση και σταθεροποίηση του καπιταλισμού, τόσο ως προς τη διαδικασία αποικιοποίησης εξωτερικών εδαφών, όσο όμως και ως προς την αποαποικιοποίηση των εδαφών αυτών μέσω της δημιουργίας νέων εθνικών κρατών.

Η ανάλυση αναπτύσσεται περαιτέρω στο Κεφάλαιο 5 (*Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και κοινωνικός σχηματισμός: Συμπεράσματα αναφορικά με την οργάνωση της καπιταλιστικής εξουσίας*), όπου διατυπώνονται συμπεράσματα αναφορικά με την οργάνωση της (κάθε) καπιταλιστικής εξουσίας. Διερευνούνται οι έννοιες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού και του καπιταλιστικού κράτους ως εθνικού κράτους.

Το Κεφάλαιο 6 (*Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και μονοπώλια*) θέτει σε κριτική μια καταστατική θέση των περισσότερων θεωριών που εξετάζονται στο ανά χείρας βιβλίο, συγκεκριμένα ότι ο ιμπεριαλισμός συνδέεται με τον «μονοπωλιακό καπιταλισμό», ως ένα νέο, ιδιαίτερο στάδιο οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης του καπιταλισμού. Το βασικό μας συμπέρασμα είναι ότι η θεωρία του «μονοπωλιακού καπιταλισμού» αποτελεί περισσότερο αναθεώ-

ρση της θεωρίας του Μαρξ για τον καπιταλισμό παρά περαιτέρω εξέλιξη ή επικαιροποίησή της.

Στο Κεφάλαιο 7 (*Είναι ο ιμπεριαλισμός το έσχατο στάδιο του καπιταλισμού; Σκέψεις αναφορικά με το ζήτημα της περιοδολόγησης του καπιταλισμού και των σταδίων της καπιταλιστικής ανάπτυξης*) διατυπώνεται μια εναλλακτική προσέγγιση στο ζήτημα της περιοδολόγησης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών, των ιστορικών μορφών του καπιταλιστικού κράτους και του ζητήματος της καπιταλιστικής ανάπτυξης, εστιάζοντας παράλληλα στην κριτική των ιστορικιστικών προβληματικών.

Συνοψίζοντας το Μέρος II του βιβλίου, προκύπτουν τα ακόλουθα. Η συμπύκνωση της ταξικής πάλης και της ταξικής κυριαρχίας από το καπιταλιστικό κράτος στο πλαίσιο ενός καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού κατακερματίζει τον διεθνή χώρο. Ο χώρος ως τόπος των κοινωνικών σχέσεων χαρακτηρίζεται αποφασιστικά από την εθνική-κρατική του διάσταση, από την εθνική ομογενοποίηση στο εσωτερικό του κάθε εθνικού-κρατικού εδάφους κυριαρχίας (επικράτειας). Κάθε επιμέρους κρατική λειτουργία καθορίζεται σε τελευταία ανάλυση από τη λειτουργία συγκεφαλαίωσης της συνολικής ταξικής κυριαρχίας στο πλαίσιο του κοινωνικού σχηματισμού (που στην τυπικότερη περίπτωση παίρνει τη μορφή του εθνικού κράτους) και από τη διαδικασία δημιουργίας των όρων διευρυμένης αναπαραγωγής της σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα: (α) από την τάση πολιτικής, διοικητικής, δικαιοκτικής, θεσμικής, πολιτιστικής ομογενοποίησης που είναι συνυφασμένη με την κρατική εξουσία και τα σύνορά της, (β) από τις στοχευμένες (εθνικές) πολιτικές διαχείρισης της εργασιακής δύναμης, τις πολιτικές κινήτρων και τις κάθε είδους (νομικές, θεσμικές, φορολογικές, διοικητικές) παρεμβάσεις για την αύξηση της κερδοφορίας του συνολικού (εθνικού) κοινωνικού κεφαλαίου και τη διεθνή του ενίσχυση στον ανταγωνισμό με τα συνολικά-κοινωνικά κεφάλαια άλλων καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών και (γ) από την προστασία και κρατική διαχείριση του εθνικού νομίσματος, τη θέσπιση του θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου που διασφαλίζει την «ελευθε-

ρία» της εσωτερικής αγοράς, τον άμεσο ανταγωνισμό των μεμωμένων κεφαλαίων μεταξύ τους εντός της επικράτειας. Κάτω απ' αυτούς τους εθνικούς-κρατικούς όρους αναπαράγεται, λοιπόν, στις επαρκείς μορφές της η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ο καπιταλιστικός καταμερισμός εργασίας, με το μετασχηματισμό των ατομικών κεφαλαίων σε στοιχεία του *συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου*. Ο διεθνής χώρος κατακερματίζεται επομένως σ' επιμέρους (εθνικές) περιοχές ταξικής κυριαρχίας, σ' επιμέρους περιοχές διευρυμένης αναπαραγωγής των διαφορετικών (εθνικών) κοινωνικών κεφαλαίων.

Το Μέρος III (*Εθνική επικράτεια και διεθνές επίπεδο: Διεθνοποίηση του κεφαλαίου, χρηματιστικοποίηση και συγκρότηση της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας*: Κεφάλαια 8-10) αναλύει τη διαμόρφωση της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής σφαίρας (της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας) μέσα από τη διαπλοκή και την ανισομερή διάδραση των εθνικών-κοινωνικών κεφαλαίων και των καπιταλιστικών κρατών όπως αυτά προέκυψαν ιστορικά, διαμορφώνοντας μια πολλαπλότητα καπιταλιστικών εξουσιών, από την οποία προκύπτει όμως ένα διεθνές πλαίσιο οικονομικών και πολιτικών αρθρώσεων και διαδικασιών. Σε κάθε περίπτωση, οι διαδικασίες διεθνούς ολοκλήρωσης και συνάρθρωσης των διαφορετικών καπιταλιστικών εξουσιών δεν μπορεί να ξεπεράσει κάποια όρια.

Το Κεφάλαιο 8 (*Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου*) ασκεί κριτική στην έννοια της «εξάρτησης», ως σημείο αφετηρίας για την κωδικοποίηση μιας θεωρητικής προσέγγισης αναφορικά με την τροποποιημένη λειτουργία του κεφαλαιακού ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά, καθώς παρεμβαίνει η διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών η οποία μετατρέπει τις σχετικές διαφορές στο κόστος παραγωγής μεταξύ επιχειρήσεων από διαφορετικές χώρες σε απόλυτες διαφορές κόστους. Σε αυτή τη θεωρητική βάση διατυπώνεται μια ερμηνεία της διεθνοποίησης και των εξαγωγών κεφαλαίου, από την οποία προκύπτει επίσης η ανασκευή της θεωρίας της άνισης ανταλλαγής.

Το Κεφάλαιο 9 (*Χρηματιστικοποίηση: Πειθαρχία στην αγορά ή πειθαρχία στο κεφάλαιο;*) δείχνει ότι ο νεοφιλελευθερισμός (ο σύγχρονος τρόπος λειτουργίας των αγορών και οι οικονομικές, θεσμικές και στρατιωτικές πολιτικές του κράτους) αποτελεί πολιτική στρατηγική της κυρίαρχης αστικής τάξης ως συνόλου. Αυτό σημαίνει ότι ο νεοφιλελευθερισμός δεν πρέπει να ερμηνεύεται ούτε σαν αποτέλεσμα επιβολής της χρηματοπιστωτικής σφαίρας επάνω στην «παραγωγική επιχείρηση» (διευθυντές και εργάτες), ούτε σαν κυριαρχία του «εισοδηματία» πάνω στην «κοινωνία». Ο νεοφιλελευθερισμός εκφράζει τη μετατόπιση στον ταξικό συσχετισμό δύναμης που ακολούθησε την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970. Η παρούσα οικονομική κρίση είναι συστημική, με την έννοια ότι προέκυψε από τα στοιχεία και τις σχέσεις που συνιστούν τον πυρήνα του νεοφιλελεύθερου μοντέλου.

Το Κεφάλαιο 10 (*Η «παγκόσμια» σφαίρα και η έννοια της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας*) προσεγγίζει τη σημερινή ιμπεριαλιστική τάξη πραγμάτων με βάση την έννοια της *ιμπεριαλιστικής αλυσίδας*, η οποία διαμορφώθηκε σε αντιστοιχία με την έννοια του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου και τη θεωρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που θεμελίωσε ο Μαρξ. Οι περισσότερες θεωρίες του ιμπεριαλισμού, περιλαμβανομένων των ιστορικιστικών προσεγγίσεων και των αναλύσεων περί «αυτοκρατορίας», ρητά ή άρρητα διαφοροποιούνται από τη μαρξική προβληματική του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου (ως έκφραση της αιτιακής τάξης πραγμάτων σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα).

Η ανάλυση που αναπτύσσεται στο Μέρος III του βιβλίου θα μπορούσε να συνοψιστεί στο ακόλουθο συμπέρασμα: Οι κοινωνικές (οικονομικές, πολιτικές, ιδεολογικές) σχέσεις και δομές, όπως αυτές διαμορφώνονται στο εσωτερικό κάθε συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού, έχουν την προτεραιότητα έναντι των διεθνών (οικονομικών και πολιτικών) σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων. Η θέση ότι η πάλη των τάξεων (που διεξάγεται ταυτόχρονα στο οικονομικό, το πολιτικό και το ιδεολογικό επίπεδο και επομένως καθορίζεται αποφασιστικά από τη λειτουργία του αστικού κράτους)

συνιστά την κινητήρια δύναμη της ιστορίας αποτελεί ακριβώς τη θεμελιώδη ανακάλυψη της μαρξιστικής θεωρίας. Η πάλη των τάξεων, δηλαδή σε τελευταία ανάλυση οι ταξικοί συσχετισμοί δύναμης στο εσωτερικό κάθε κοινωνικού σχηματισμού (ή, διαφορετικά διατυπωμένο, οι συσχετισμοί εντός ενός συστήματος ταξικής κυριαρχίας) αποτελεί (-ούν) τον πρωτεύοντα προσδιοριστικό παράγοντα των τάσεων ανάπτυξης (διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου) που χαρακτηρίζουν έναν κοινωνικό σχηματισμό. Οι διεθνείς σχέσεις, με όλες τις ανισομέρειες και αλληλεξαρτήσεις με άλλους κοινωνικούς σχηματισμούς που συνεπάγονται, αποκτούν δραστηριότητα επενεργώντας επί και μέσω αυτών των ταξικών συσχετισμών και σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης. Οι διεθνείς σχέσεις συνιστούν δηλαδή σύνθετους ιστορικούς προσδιορισμούς οι οποίοι επενεργούν πάνω στους ταξικούς συσχετισμούς δύναμης μέσω των «νόμων κίνησης» της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό κάθε εθνικού κοινωνικού σχηματισμού καθορίζουν σε τελευταία ανάλυση τον τρόπο με τον οποίο το «εθνικό» εντάσσεται στο «διεθνές».

Το Μέρος IV (*Συμπεράσματα και εξελίξεις: Ο χαρακτήρας και η κρίση του σύγχρονου καπιταλισμού*: Κεφάλαια 11-14) επικεντρώνεται στη συστημική κρίση στην οποία περιήλθε ο σύγχρονος καπιταλισμός από το 2007-08, στην όξυνση των ταξικών συγκρούσεων και στις στρατηγικές που ακολουθούν οι άρχουσες καπιταλιστικές τάξεις για το ξεπέραςμα της κρίσης: ανακατανομή εισοδήματος και εξουσίας υπέρ του κεφαλαίου, υποβάθμιση της εργασίας, απαξίωση των λιγότερο κερδοφόρων ατομικών κεφαλαίων και παράλληλα διατήρηση και εμβάθυνση του νεοφιλελεύθερου τρόπου ρύθμισης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών, στον οποίο καθοριστικό ρόλο παίζει η χρηματοπιστωτική σφαίρα.

Το Κεφάλαιο 11 (*Ανακεφαλαίωση: Ιμπεριαλισμός και καπιταλιστική εξουσία*) συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε, εστιάζοντας ιδιαίτερα στη θεωρητική ένταση που δημιουργείται στο εσωτερικό του μαρξισμού λόγω της απόκλισης που συστηματικά διατηρούν οι περισσότερες μαρξιστικές ή/και

ετερόδοξες θεωρίες του ιμπεριαλισμού, των χρηματοπιστωτικών αγορών και των κρίσεων από το θεωρητικό σύστημα της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας που θεμελίωσε ο Μαρξ.

Το Κεφάλαιο 12 (*Η ελληνική κρίση και η κρίση της στρατηγικής του ευρώ*) εστιάζει στις διεθνείς, ευρωπαϊκές και εσωτερικές αιτίες της κρίσης της ελληνικής οικονομίας, αναδεικνύοντας παράλληλα την ευρύτερη κρίση της στρατηγικής του ευρώ. Βασικό στοιχείο της στρατηγικής αυτής είναι η άμεση έκθεση των ατομικών κεφαλαίων ολόκληρης της Ζώνης του Ευρώ (ΖτΕ) στον διεθνή ανταγωνισμό, με τέτοιο τρόπο ώστε όλες οι πιέσεις για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας να μεταφέρονται στην εργασία. Η έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό επέβαλε σημαντικές αναδιαρθρώσεις προς όφελος του κεφαλαίου και οδήγησε τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, που σχηματικά ονομάζουμε χώρες της ευρωπαϊκής «περιφέρειας», σε πολύ υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης συγκριτικά με τις χώρες του ευρωπαϊκού «κέντρου». Ταυτόχρονα μείωσε σημαντικά το κόστος του εγχώριου δανεισμού και αύξησε τις εισροές ξένων «αποταμιεύσεων» (διαφόρων μορφών). Οι τελευταίοι αυτοί παράγοντες, όμως, αποτέλεσαν συνθήκη που ερχόταν σε αντίθεση με την ευρύτερη νεοφιλελεύθερη φιλοσοφία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, μετατρέποντάς το σ' ένα ασταθές και ευάλωτο πλαίσιο συμβίωσης, το οποίο δεν άργησε ν' αποδιοργανωθεί μετά την πρόσφατη κρίση στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Το Κεφάλαιο 13 (*Προς μια Πολιτική Οικονομία του κινδύνου: Ένα σχέδιο έρευνας για τον σύγχρονο καπιταλισμό*) διευρύνει την προηγούμενη ανάλυσή μας για τη χρηματοπιστωτική σφαίρα και τη χρηματιστικοποίηση, την οποία κατανοεί ως μια «τεχνολογία» που παρεμβαίνει στις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας με σκοπό να οργανώσει την αποτελεσματικότητά τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο πλαίσιο αυτό στη μαρξική έννοια του φετιχισμού, μέσω της οποίας μπορεί να γίνει κατανοητή η χρηματιστικοποίηση και οι σχετικές διαδικασίες πιστωτικής αξιολόγησης στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης αναπαράστασης των κοινωνικών σχέσεων με βάση

την κατηγορία του «κινδύνου». Από την αναπαράσταση αυτή προκύπτουν κανόνες χρηματοπιστωτικής διαχείρισης που διευκολύνουν την επιβολή των «νόμων» του κεφαλαίου.

Το Κεφάλαιο 14 (*Η θεμελιώδης αντίφαση του σύγχρονου καπιταλισμού και η ερμηνεία των στρατηγικών του συστήματος*) ολοκληρώνει την όλη ανάλυση. Εστιάζει αφενός στις κυρίαρχες στρατηγικές και τον κυρίαρχο οικονομικό λόγο αναφορικά με την έξοδο από την κρίση και αφετέρου στο λόγο των ετερόδοξων και αριστερών διανοουμένων, ο οποίος πολύ συχνά αναπαράγει, άκριτα σχεδόν, τα σχήματα και τις προβληματικές της κυρίαρχης αστικής (νεοκλασικής ή κεύνσιανής) οικονομικής σκέψης.

Κλείνοντας αυτόν τον πρόλογο, θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στους συναδέλφους που σε διεθνή συνέδρια και σε κατ' ιδίαν συζητήσεις σχολίασαν τις θέσεις μας ή έθεσαν ερωτήματα που μας βοήθησαν στη διατύπωση των επιχειρημάτων μας. Τέτοια διεθνή γεγονότα ήταν τα ετήσια συνέδρια του περιοδικού *Historical Materialism* στο Λονδίνο και της *Association for Heterodox Economics* σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, όπως και η διεθνής Ημερίδα «Appreciating Peter Gowan (1946-2009). Understanding the Economic Crisis: The Contribution of Marxian and Marxist Approaches», Πειραιάς, 04.12.2009. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στους Δημήτρη Δημούλη (Escola de direito de São Paulo da Fundação Getúlio Vargas, Brazil) και Σπύρο Λαπατσιώρα (Πανεπιστήμιο Κρήτης) που διάβασαν και σχολίασαν προηγούμενες γραφές των κεφαλαίων του παρόντος βιβλίου. Επιπλέον ευχαριστίες στον Σπύρο Λαπατσιώρα που συνέβαλε στη συγγραφή του Κεφαλαίου 14 του παρόντος βιβλίου.

Μάρτιος 2011

